

KAZIM KARABEKİR'İN ESERLERİNDE ALMANLAR VE ALMANYA***Şayan ULUSAN¹****ÖZ**

Türk-Alman ilişkilerinin I.Dünya Savaşı'nda ve öncesinde de oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Özellikle II. Abdülhamit zamanında Almanya diğer güç unsurlarına karşılık bir denge olarak Osmanlı Devleti'nin hayatına etkili bir şekilde dâhil olmuştur. I.Dünya Savaşı'nda da Kazım Karabekir Paşa'nın deyişleriyle, "Almanlar, üzerinde işledikleri Türk ordusundan Cihan Harbi'nde geniş mikyasta istifade ettiler".

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında Doğu Anadolu Bölgesi'nde askerlik yapmış olan Kazım Karabekir Paşa, aynı zamanda da Kuleli, Harbiye ve Erkan-ı Harbiye(Harp Akademisi) mekteplerinde Alman irfanından feyz alarak Osmanlı Ordusu'nun çeşitli kademelerinde Alman subaylarıyla çalışmıştır. Bunların arasında Helmuth von Moltke, Colmar Freiherr von der Goltz ve Liman von Sanders gelmektedir. Kazım Karabekir Paşa, adı geçen paşaların Türkiye'deki faaliyetlerinin yanında, Osmanlı toplumu ve ordusunun gerileme sebepleri hakkında önemli tespit ve tahliller de bulunmaktadır.

Kazım Karabekir Paşa'nın Almanların çok kısa bir süre içinde nasıl bir millet bilincini kazanıp, askeri ve ekonomik açıdan dünyanın nasıl sayılı devletler arasına girdiğini ve Alman ordusunun bu yolda toplumuna nasıl önderlik yaptığı konularında değerlendirmeler yapmaktadır.

Kazım Karabekir Paşa eserlerinde Almanlar ve Almanya'nın tarihi geçmişi, Almanların millet şuurunu kazanması, Alman ordusu, Alman kültürü, dini hakkında bilgiler vermektedir.

Bu çalışmada Kazım Karabekir'in bakış açısından dönemin Türk-Alman ilişkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Alman, Kazım Karabekir, Goltz, Sanders, Moltke.

---

* Bu Çalışma Kazım Karabekir'in, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar* (haz: Orhan Hülagu-Ömer Hakan Özalp), İstanbul, 2001; *Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu*(haz: Orhan Hülagu-Ömer Hakan Özalp), İstanbul, 2001; *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*(haz: Orhan Hülagu-Ömer Hakan Özalp), İstanbul, 2001 eserleri temel alınarak hazırlanmıştır; ayrıca, **II. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu**, 14-17 Kasım 2013-Würzburg/Almanya'da tebliğ olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sayanulusan@gmail.com.

GERMANS AND GERMANY IN KAZIM KARABEKİR WORKS

ABSTRACT

It is well documented that Turkish-German relations were significant before and during World War I. Particularly during the time of Sultan Abdülhamid II, Germany got closely involved with the Ottoman Empire as a balance against other sources of power. During the World War I, and in Kazım Karabekir Pasha's words; "Germans largely benefited from the Turkish army on which they operated so much during the World War I."

Kazım Karabekir Pasha, a soldier at Eastern Anatolia during the late Ottoman Empire period and early Republic of Turkey period, studied at Kuleli Military High School, War College and Imperial Military Staff College. Working with German officers of various military ranks throughout his military career, he was inspired by them. Among the German officers he worked with are Helmuth von Moltke, Colmar Freiherr von der Goltz, and Port von Sanders. Kazım Karabekir Pasha has made significant observations and analyses about the activities of those pashas in Turkey, as well as the causes for the decline of Ottoman Empire and society.

Kazım Karabekir Pasha makes significant remarks on how the Germans developed a national consciousness in a very short time, and how they came to be one of the world's top countries in terms of military and economic power, and finally on how the German army led their nation through this path.

In his works, Kazım Karabekir Pasha provides information about Germans and Germany's history, the way Germans developed national consciousness, the German army, the German culture, and religion.

This study attempts to shed light on Turkish-German relations of the time from Kazım Karabekir's perspective.

Keywords: *Turkish, German, Kazım Karabekir, Goltz, Sanders, Moltke.*

I. Türk-Alman İlişkileri

I. a. Almanya'da Türk Kanı

Kazım Karabekir'in Türk-Alman ilişkilerini ele aldığı eserinde ilk olarak Prof. Dr. Kessler'in² "Almanya'da Türk Kanı" başlıklı

---

² Kazım Karabekir'in yazısından faydalandığı Kessler muhtemelen Türkiye'ye 1933 yılında gelmiş olan bilim adamlarından biri olan Prof. Gerhard Kessler olmalıdır. Prof. Gerhard Kessler(1883-1963), 1933 yılında Almanya'dan kaçmak zorunda kalıp Türkiye Cumhuriyeti'ne iltica etmiş ve burada Üniversitelerin Avrupa modeli kapsamında inşa edilmesinde katkıda bulunmuştur: Andreas HÄNLEİN(çev: Alpay HEKİMLER),"GERHARD KESSLER:Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı", www.calismatoplum.org/sayi9/hanlein.pdf(Erişim tarihi: 06.12.2013);Kessler,1933-1951 arasında İstanbul Üniversitesi'nde çalışmıştır: iktisat.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/04/fakulte_albumu.pdf(Erişim tarihi:06.12.2013).

makalesinden yararlandığı görülmektedir. Paşa çeşitli savaşlarda esir olarak Almanya'da kalan ve yerleşen Türklerin akıbeti hakkında bu makalenin dikkate değer olduğunu ifade etmektedir (Karabekir, 2001c: 19).

Adı geçen makale Türklerle Almanların tarihte karşılaşmalarından örnekler vererek konuya başlamaktadır. Bunların içinde Luther'in yazılarından yapılan alıntılar başı çekmektedir. Luther, Türklerin disiplin açısından model olarak örnek alınabileceğini söyleyerek aynı zamanda da "Türkler bizim prenslerden on misli akıllı ve zühd ve takva sahibidirler" (Karabekir, 2001c: 22) demiştir.

Makalenin sahibi Kessler önceki yüzyıllarda Türkiye'den Almanya'ya sadece kahve, çiçek ve kumaş ithal edilmediğini yazmaktadır. "XVI'ıncı asırdan beri birkaç damla Türk kanının da Alman milletine karıştığını görüyoruz.

Almanya'ya Türk kanının yayılmasına hemen daima Türk ordularının bozulması veya Türk kalelerinin düşmesi neticesi Almanların eline esir düşen Türk kız ve erkek çocukları vasıta olmuştur" (Karabekir, 2001c: 22) demektedir.

Bu çocuklar Almanlar tarafından himaye edilmişler, Hıristiyan olmuşlar ve Almanlarla evlendirilmişlerdir. Yazar II. Viyana Kuşatması (1683) ile 1707 tarihleri arasında çeşitli Alman şehirlerinde 53 Türk'ün vaftiz edildiğine dair kayıtlara ulaştığını yazmaktadır ve bunlara dair örnekler vermektedir (Karabekir, 2001c: 22-27).

Bununla ilgili olarak yazar birçok Alman ailesinin şu veya bu sebeple esir olarak Almanya'ya getirilen herhangi bir "Zeliha", "Fatma" veya "Ayşe"nin sülalesi olduklarını bilmektedirler ve "Kim derdi ki, George Rudolf Miethke'nin aslı, 1742'de Torgau'da (Sachs) vaftiz edilmiş bir Tatar'dır" demektedir. Yine yazar "Osman" veya "Osmann" ya da "Ossmann" ismini taşıyan ailelere Berlin'de rastlandığını da söylemektedir (Karabekir, 2001c: 26-27).

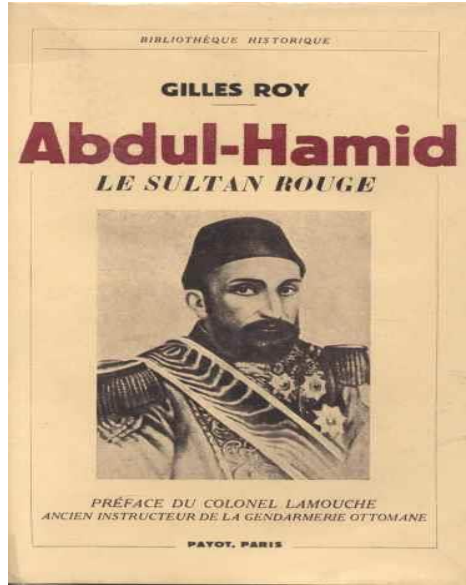
Yazar Almanya'daki Türk kanının yanında XV-XVI. yüzyıllarda ki savaşlar neticesinde Türkiye'ye getiren Alman esirler vasıtasıyla Alman kanının da Türk kanı ile karıştığını söylemektedir. XIX. yüzyılda Türk olan Almanların sayısının pek çok olduğunu, bu yüzyıldan itibaren de birçok Alman kadınının Türk diplomat, subay ve bilginleri ile evlendiklerini yazmaktadır (Karabekir, 2001c: 28-29).

I. b. Türk-Alman İlişkilerinin Başlaması

Kazım Paşa ikinci olarak Gilles Roy'un, *Abdul-Hamid, le sultan rouge* (Abdülhamid, Kızıl Sultan) adlı kitabından "Türkiye'de Almanlar" bölümünden alıntılar yapmıştır.

Buna göre 1870 yılından sonra Türk-Alman ilişkilerinin daha etkili olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yazar, "Made in Germany" ifadesinin Türkiye'yi istila ettiğini yazmaktadır. II. Abdülhamit dönemini bu iki ülke arasındaki ilişkilerin arttığı bir dönem olarak değerlendirmektedir. Yazar, Almanların davet edildiğini, bunun üzerine M.d. Wettendrf'un Maliye Nezareti'ne, M.Gescher'in Hariciye Nezareti'ne, M. Bertram'ın Gümrük İdaresi'ne atandığını söylemektedir. Bu Almanlar gidince yerlerine başka Almanların geldiğini ve Türkiye'nin artık Almanya dışında hiçbir Avrupalı devlete güvenilmeyeceği fikrine inanmaya başladığını da ifade etmektedir. Yine Von der Goltz'un da İstanbul'a gelen Alman subaylar arasında bulunduğunu da eklemektedir (Karabekir, 2001c: 55-58).

Kazım Paşa bu eserden ayrıca II. Wilhelm'in 1889 yılındaki İstanbul ziyareti bölümünden de alıntılar yapmıştır. Hatta buradan Sultan Abdülhamid'in Wilhelm için "Kardeşim!" hitabını kullanmasından İmparatorun çok memnun olduğunu vurgulamaktadır (Karabekir, 2001c: 303-306).

Gilles Roy'un, *Abdul-Hamid, le sultan rouge* (Abdülhamid, Kızıl Sultan) adlı kitabının kapağı

Kazım Paşa Türk-Alman ilişkilerini Atilla döneminden başlatmaktadır. Hatta Alman ve Rusların kanlarının yarısı Türk'tür. "Tarihten önceki karışmalardan sarf-ı nazarla, yalnız sonrakilere dikkat etsek de bu böyledir" (Karabekir, 2001c: 30) demektedir.

Karabekir Paşa Almanlar ile olan tarihi münasebetlerden ve Avrupa'nın da siyasi sınırlarının belirlenmesinden sonra da ilk Türk-Alman münasebetinin siyasi değil askeri olduğunu vurgulamaktadır. Büyük Friedrich'e gönderilen heyet, Moltke'nin gelmesi vb. gibi örnekleri vermektedir. Siyasi ilişkilerin ise oldukça geç başladığını ifade etmektedir (Karabekir, 2001c: 55).

Karabekir, Jonkiyer'den yaptığı alıntıda ise, Türk-Alman ilişkilerinin 1870'den sonra daha hızlı bir şekilde gelişme gösterdiğini ifade etmektedir. Burada bunun sebebi olarak Kırım Savaşı'ndan 1870'e kadar İstanbul'da olan Fransız Askeri Heyeti'nin lağvolması üzerine Almanların Türk askeri sistemine dâhil olmaları gösterilmektedir. Abdülhamit döneminde Almanların etkisi artmıştır. Hatta II. Abdülhamit saltanatın başlarında Alman taraftarı değildi. Fransızlardan yine bir askeri heyetin tesisini istemiş, Fransızların ise bu konuda Yunanlıları tercih etmesi üzerine Alman politikasına dönmüştür. Bunda etkili olan ayrıca Almanların güçlü olması idi. İstanbul'da bulunan Prens Radziwil'in etkisiyle 1882 yılında Almanya'dan Türk askeri sistemi için yardım istenmiştir (Karabekir, 2001c: 264-265).

1910 yılında ise 11 milyon Türk lirası için Türk-Alman İstikraz Mukavelesi imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanması İttihat ve Terakki'yi tamamen Almanların kucağına atmış oluyordu. Hatta bu antlaşmadan sonra Almanlarda ortaya çıkan kanata göre bu dönemdeki Alman nüfuzu II. Abdülhamit döneminden daha fazla artmıştır. Bu durum karşısında da Rusların endişeleri de artmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde artan Alman nüfuzu Rusların işine gelmemektedir.

Bu dönemdeki Türk-Alman dostluğu, "Weissenburg" ve "Kurfürst Friedrich Wilhelm" adındaki iki Alman gemisinin satın alınarak "Barbaros Hayreddin" ve "Turgut Reis" ismiyle Türk donanmasına katılmasıyla artmıştır. Bu eski Alman gemilerinin Osmanlı Devleti'ne satılması Türkler açısından memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü Yunanistan aynı tarihlerde İtalya'dan bir kruvazör satın almıştır.

Türkiye ile Almanya arasında 21 Mart 1911 tarihinde imzalanan yeni bir antlaşma ile demiryolu hattının son parçası olan Bağdat-Basra bölümünün Türkler tarafından yapılmasına, Almanya

tarafından da Osmanîye'den İskenderun'a kadar bir şube hattı ve İskenderun'da bir liman inşasına karar verilmiştir.

Netice olarak 1911 yılı başlarına bakıldığında, İngilizler, Fransızlar, Ruslar Türkiye'den uzak kalmışlar, Almanlar ise nüfuz kazanmış olarak görünmektedir (Karabekir, 2001c: 383-384).

Kazım Paşa 1914 yılında gittiği Almanya seyahatinden bahsetmektedir. Bu seyahat 1914 yılı Türk-Alman ilişkilerinin Kazım Karabekir'in gözünden değerlendirilme imkânını sağlamaktadır.

Nitekim 28 Mayıs 1914 tarihinde Kazım Paşa İstanbul'dan Köstence'ye hareket etmiştir. Kazım Paşa'ya göre Enver Paşa Anadolu sahili boyunca uzanan adaların Yunanlıların elinde kalmasını istememektedir. Türk kamuoyunda ısmarlanan Reşadiye ve Sultan Osman dritnotları gelmeden önce Yunanlıların ısmarladıkları Salamis zırhlısının Yunan donanmasına katılıp katılamayacağı merak konusu idi. Kazım Paşa Enver Paşa'nın bu tarihlerde Almanya'ya giderek Salamis'in ne zaman Yunan donanmasına katılacağı konusunu araştırmasını kendisinden istediğini ifade etmektedir. Kazım Paşa böylece Almanya'ya gitmiştir. Bu seyahatinin sebebi olarak da dünyaca ünlü olan at yarışlarını izlemek gösterilmiştir ve Kazım Paşa bunun için 21 Haziran'da Berlin'den Hamburg'a gitmiştir. At yarışlarını izleyen Kazım Karabekir, yapılmakta olan Salamis zırhlısını da görmüştür.

Bu ziyareti sırasında Kazım Paşa Berlin'deki Türk konsolosluğu hakkındaki intibasını da "ibret" alınacak bir konu olarak dikkat çekmektedir. Kazım Paşa buradaki Türk konsolosunun kâtibinin Türk olmamasını eleştirmektedir. Rum olan bu kâtibin hiçbir olaya vakıf olmadığını, yanlış tercüme yapıldığını hatta casus olduğunu ifade etmektedir (Karabekir, 2001c: 469-473).

Kazım Paşa bu konuya ek olarak General H.Emir Erkilet'in Son Posta'da yayınlanan 1939 tarihli yazısından alıntılar yapmaktadır. Buna göre yazar Türklerin I.Dünya Savaşı sırasında Almanlara büyük faydası olduğu kanaatinde. Özellikle Çanakkale'de 250.000 insan gömen Türkler Almanları Ruslardan kurtarmıştır. Hatta Türkler I.Dünya Savaşı sonunda mahvolmuş yakın bir halde iken bile Almanlara yapılan haksızlıklara dolayısıyla eski müttefiklerine üzülyordu. Yazar bu konuya Almanlarında Türklerin İstiklal mücadelesinden zaferle çıkmalarından iftihar duyduklarını da eklemektedir. Hatta bu dönemde Avrupa ve Amerika'da Türklük aleyhine yayınlar yapılırken Almanların böyle bir tutum içinde olmadıklarını da ifade etmektedir. Bütün bunların yanında yazar, "Büyük Harp'teki Almanlar, biz kendilerine hayatımızı

verirken bile, büsbütün dürüst değillerdi" yorumunu yapmaktadır ve bu konuyla ilgili olarak örnekler vermektedir (Karabekir, 2001c: 77-79).

I.c. Wilhelm Dönemi

Türk-Alman dostluğunun temelini atan Büyük Friedrich olmuştur (Karabekir, 2001b: 66). Yine II. Wilhelm dönemi Almanya için dönüm noktası olmuştur. Çünkü Bismarck zamanında kurulan Alman-Rus dostluğu II. Wilhelm ile yıkılmıştır. Wilhelm, Bismarck'ı görevden almış ve Alman-Rus Dostluk Paktı'nı yenilememiştir. Bağdat demiryolu projesi ile Türk dostluğu üzerinde bir politika gütmeye başlamıştır. Hatta Wilhelm'in 1898 yılında Şam'da Selahaddin Eyyubi'nin mezarı başında söylediği sözler Türk siyasetini Almanya lehine kazanılmasına sebep olmuştur;

"Kürre-i arzın muhtelif mahallerinde yaşayan 300 milyon Müslüman emin olmalıdır ki Alman imparatoru ilelebet kendilerine dost kalacaktır!" (Karabekir, 2001b: 82; 95; Karabekir, 2001c: 109).

Diğer taraftan ise Bismarck, *"Ben İstanbul postasını okumam"* ve *"Şark meselesi bir Pomeranya askerinin kemiğine bile değmez!"* diyerek Türk politikasını ortaya koymuştu. Ancak Wilhelm ile birlikte artık Almanya'nın izlediği politika İslam politikası olmuştur (Karabekir, 2001c: 110; Karabekir, 2001c: 152).

Çünkü Kazım Paşa alıntı yaptığı bir eserden³ ifade ettiği üzere *"Osmanlı Ülkesinde Alman Politikası"*ndan bahsetmektedir. Almanya siyasi birliğini geç tamamladığı için İngiltere, Fransa, Rusya'ya nazaran sömürge yarışında geç kalmıştı. Alman nüfusu da gittikçe artıyordu. Bundan dolayıdır ki Wilhelm Almanlara sömürge yeri olarak İslam topraklarını uygun görmüştür (Karabekir, 2001c: 151-152).

Wilhelm Anadolu'yu bir Alman müstemlekesi yapmak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bunu sağlamanın yolunun da *'İslam muhibbi'* görünmek ve Abdülhamid ile hoş geçinmeden geçtiğini anlamıştı. Bunun için de 1898 sonlarına doğru İstanbul, Filistin ve Suriye'ye seyahatler de bulunmuş, yukarıda bahsedildiği üzere Selahaddin Eyyubi'nin mezarını ziyaret etmiştir. Wilhelm bunlarla da yetinmeyip kendisi ile görüşmeye gelen gazetecilere İslam ülkelerinde Alman etkisini yayabilmek için fes bile giyebileceğini söylemiştir (Karabekir, 2001: 154-155).

³ Osman Nuri, Ahmed Refik (Altınay), *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Hususiyeye ve Siyasiyesi*, c.III, İstanbul, 1327, s.1043-1054.

Dolayısıyla, Almanlar Anadolu'da yaptıkları demiryolu ile Türkiye üzerinde güç kazanmaya başlamıştır. Kazım Paşa bu konuya Enver Paşa'nın da taraftar olduğunu belirtmektedir. Hatta bu konuyu Enver Paşa kendisine sorduğunda felaket olacağını söylediğini ifade etmektedir. Kazım Paşa devamında;

“Dedi: Biz kendi kendimize adam olamayız, onlardan istifadeye mecburuz.

Dedim: Bizi müstemleke halkı gibi kullanırlar! Bu fikrim benim erkân-ı harbiyeden ayrılmaklığıma, hatta memleketten İran'a, Turan'a sefere kadar sebep oldu!” diye yazmaktadır.

Paşa ayrıca, II. Abdülhamit'in Alman politikasını da eleştirmektedir. Padişahın Almanlarla işbirliğinin her şeyi çözeceğini zannettiğini söylemektedir. Jön Türklerinde bir sürelik tereddütten sonra Abdülhamit'in bile yapmadığını yaptıklarını, itirazsız Almanlara kendilerini tamamen bıraktıklarını vurgulamaktadır (Karabekir, 2001c: 112; 115).

Kazım Paşa 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Alman bilim ve siyaset adamlarının Almanya'nın karşılaştığı tehlikeleri görek Osmanlı Devleti'nin de çıkacak bir dünya savaşında karşı saflarda yer alması durumunda Almanya'nın belini doğrultamaz olacağını ve eğer işgal edilirse de Almanya'nın ölüme mahkûm olacağını gördüklerini yazmaktadır. Bu durum karşısında Paşa'ya göre Almanlar kendileri için alınması gereken tedbirleri de hemen hazırlamıştır;

1. Osmanlı ordusunu ıslah etmek ve düzenlemek,
2. Osmanlıyı İslam birliği politikasına çekmek,
3. Bağdat demiryolunu yapmak,
4. Anadolu'ya Alman göçmenler yerleştirmek.

Paşa'ya göre bunlar Doğu'ya barış yoluyla sokulma politikasının ana hatlarıydı (Karabekir, 2001c: 139-140).

Kazım Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın yakın dostu olan İmhoff Paşa'nın Ekim 1913 tarihinde Berlin'de verdiği konferansta söylediklerine dikkat çekmektedir;

“ Anadolu 60-70 milyon insan barındırabilir. Hâlbuki bugün orada ancak 15 milyon nüfus vardır. Arazinin ancak %3'ünden faydalanılmaktadır.

Bir milyon üçyüzyirmibin kilometrekare toprak üzerinde onbeş milyon insan oturuyor. Hem sonra Türkler buraları ekip imar etmeyi de bilmemektedir. Nüfuslarında da bu geniş memleketi dolduracak bir artış yoktur. O halde tam kolonizasyon yapılacak yerdir”.

Karabekir bu sözlerin o zamanki Türkiye'nin başında bulunan Mahmut Şevketlerin, Enverlerin daha doğrusu İttihatçıların Türk ordusunun başına "paşa" ettikleri bu Almanlardan birinin sarf ettiği bu sözlerin Almanya'nın "Türk dostluğu"ndan ne anladığının apaçık bir göstergesi olduğunu düşünmektedir (Karabekir, 2001c: 146-147).

Hatta Karabekir bir taraftan Almanların Anadolu'yu sömürgeleştirme ve Büyük Almanya İmparatorluğu'nu kurma yolunda yazarı, askeri, diplomati, profesörüyle kitaplar, dergiler çıkararak, cemiyetler kurarak çalışırken diğer taraftan İttihad ve Terakki iktidarının Alman generallerini "paşa" yaparak Türk ordularının başına geçirmelerini eleştirmektedir (Karabekir, 2001c: 150).

Alman subayların Türkiye'ye gelmelerine karşılık 15 Haziran 1911 tarihinde Almanlar da Türk-Alman dostluğunu kurmak için bir Türk heyetini Almanya'ya davet etmiştir. Bu heyetin üyeleri halktan, aydınlardan, tüccarlardan, memurlardan, mebuslardan ve subaylardan oluşmaktaydı ve sayıları elliyi aşılıyordu (Karabekir, 2001c: 73).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Osmanlı Devleti'ndeki bütün Alman asker ve siviller İtilaf devletleri tarafından sınır dışı edilmiştir.

I.d. İslah Heyetleri

Dönemin ıslah heyetleri hakkında Kazım Paşa şu değerlendirmelerde bulunmaktadır;

Kazım Paşa Balkan savaşlarının sonucunda bazı tedbirler almanın zorunluluk olduğunu düşünen sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın Avrupa devletleri ile ilişkileri gözden geçirmek ihtiyacı hissettiğini, bunun için de Hakkı Paşa'yı Londra'ya, Cavit Bey'i de Paris'e gönderdiğini ifade etmektedir. Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa ile Alman sefiri arasında şöyle bir diyalog geçmiştir;

"İngilizlere donanmanın ıslahı, Fransızlara yollar... veriliyor.

Bu işleri gören Alman sefiri soruyor:

-Ya bize?

Mahmut Şevket Paşa'da cevap veriyor:

-Orduyu da siz alın!"

Bu dönem Heyet-i Islâhiye'nin gelmesi böyle başlamıştır(Karabekir, 2001c: 244; 361).

En kalabalık heyet zaten Balkan savaşlarının sonunda gelmiştir. "1915 Kasım'ında Türkiye'de en çok 5.500 kadar Alman vardı. Gerçi 2 bin mühimmat işçisi, 1.500 bahriyeli, 1.500 deniz topu döküm işçisi, 12 cm.lilik bir bataryanın teşkili için 150 asker, Gelibolu'da Prusyalı bir istihkâm bölüğü ile Güney Filistin'de 15

---

cm.lik bir obüs topu mevcuttu". Ayrıca, "Eyüp Sultan'daki Bahâriye Mevlevihanesi, Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı ordusunda görev yapan Almanlara tahsis edilmişti (Karabekir, 2001c: 407).

I.e. Türk Tıbbı ve Almanlar

"Mikrop bulununcaya kadar hekimlik, makine çıkıncaya kadar sanat Türklerde en ileri idi"⁴.

Almanlar Türk ordusunun dışında başka sahalarda da Türklerin içinde görülmektedir. Bunların başında tıp gelmektedir. Avrupa'ya öğrenim görmek için giden Türk öğrencilerin yanında Türkiye'ye gelen Almanların da Türk tıp tarihine katkısı olmuştur.

Bunlardan Profesör Rieder ve yardımcısı Deychke 1898 yılında Türkiye'ye gelen Alman doktorlardır. İstanbul'da Gülhane Tıp Mektebi'nin geliştirilmesinde bu ekibin büyük katkısı olmuştur. Rieder'e 'paşa' ünvanı verilmiştir. Rieder Paşa Almanya'ya eğitime gönderilen beş Türk doktor ve Almanya'dan getirilen Hofmann ile birlikte Gülhane'deki tıbbi geliştirmiştir. Rieder Paşa 1902 yılında Haydarpaşa Tıbbiye Mektebi'nin inşaatı sırasında düşerek sakat kalmış ve Almanya'ya 1904 yılında geri dönmüştür (Karabekir, 2001c: 166; 169).

Kazım Paşa Rieder Paşa'nın Türkiye'ye hakkıyla hizmet etmiş yüksek bir insan ve iki ciltlik "Türkiye İçin" adlı bir eseri olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Kazım Paşa'ya göre Rieder Paşa'nın bu eseri Türkleri iyi incelediği ve iyi tanıdığını ortaya koymaktadır (Karabekir, 2001c: 169).

1907 yılında Viting ve iki Alman doktor daha Türkiye'ye gelmiştir. 1898-1904 yılları arasında Rieder ve Deychke Türk tıbbına, 1908-1914 yılları arasında da Viting Türk askeri tıbbına hizmet etmiştir. Türkiye'de asker tabipliğinin kurucusu Viting olmuştur. Kazım Paşa Viting'i Türkiye'ye hakkıyla hizmet etmiş olan kişilerden biri olarak değerlendirmektedir (Karabekir, 2001c: 171-172).

1915 tarihinde de Zelling ve Brong adında iki Alman doktor gelmiştir. 1918 yılında imzalanan Mütareke'den sonra Alman doktor ve hemşireler ülkelerine dönmüştür (Karabekir, 2001c: 172).

Kazım Karabekir Dr. Celal Ertuğ'un "*Şehrimizde çalışan değerli bir ilim yuvası Gülhane Türk doktorluğu ne vakit ve nasıl başladı, nasıl gelişti, doktorluğumuzda Gülhane'nin rolü*" başlıklı

---

⁴ Karabekir, 2001c: 165.

---

yazısını kullanmıştır. Bu yazıda yukarıda bahsedilen Alman doktorlar hakkında bilgi vermektedir (Karabekir, 2001c: 173-176).

II. Kazım Karabekir'in Alman Askeri Sistemi İle Tanışması

*"Yalnız ordu'nun değil milletin de talim ve terbiyesi lazımdır.
Maddi esası spor, manevi esası fazilettir".*

Kazım Karabekir

Kazım Karabekir Paşa, Osmanlı Ordusu'nun çeşitli kademelerinde görev yaptığı için, Osmanlı Ordusu'nda görev yapmış olan Alman subaylarıyla yakından tanışma ve çalışma fırsatını bulmuştur. Bunun içindir ki kaleme almış olduğu pek çok eserinin içerisinde üç çalışmasını doğrudan Almanlar, Alman ordusu, milleti, ekonomisi, Türk-Alman ilişkileri vb.gibi konulara ayırmıştır.

Bunun sebebi olarak 1878 tarihinden sonra başlayan süreçte Almanya'ya karşı milli bir sempatinin oluştuğunu ifade etmektedir. Çünkü diğer Avrupalı devletler daima Türklerin aleyhine çalışmışlardı. Oysa Almanlar hiç olmazsa Türklerin gönlünü kırmamış ve Balkan savaşında bazıları kendi ülkelerindeki rütbelerini terk ederek Türk ordusunda görev almıştır (Karabekir, 2001b: 13).

Kazım Paşa eğitim sisteminin de Almanlara karşı bir sempati oluşturduğunu ifade etmektedir;

"Kendi harplerimizi kendi büyüklerimizi de okuyorduk. Fakat, bütün harplerimizi ecnebi kitaplardan tercüme yoluyla öğrenmek mecburiyeti gibi bir bedbahtlık içinde idik.

Alman askeri tarihini, Alman erkân-ı harbiyesinin kudretini, Alman siyasi ve askeri büyük devlet adlarını daha iyi öğreniyorduk.

Erkan-ı Harbiye sınıflarını bitirdikten sonra da kendi ordu saflarımızdaki askeri düşünce tarzımız-bilhassa ilk zamanlarda-Alman zihniyetine dayanmakta idi. Çünkü:

Kitaplarımız onlarınkinden tercüme ve hocalarımız da ya Alman veya Alman ruhuyla dolgun idi" (Karabekir, 2001b: 14-15).

Yine bu etkilenmenin ardında, *"Kuleli, Harbiye ve Erkan-ı Harbiye(Harp Akademisi) mekteplerinde alman irfanından feyz alarak"* yetişmesi ve ordudaki yıllarında ise sürekli Alman subaylarıyla çalışması olarak gösterilebilir. Kazım Karabekir özellikle de Liman von Sanders ve von der Goltz'dan her konuda çok yararlandığını ifade etmektedir (Karabekir, 2001a: 9-11).

Özellikle “Türkiye’de ve Türk Ordusunda Almanlar” kitabında Helmuth von Moltke, Colmar Freiherr von der Goltz, Liman von Sanders hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu üç isim ıslah heyetlerinin başında Osmanlı ordusunda yıllarca çalışmış üç büyük Alman komutandır. Hatta Goltz, Türkiye’de vefat etmiş ve İstanbul’da defnedilmiştir. Goltz’un na’sı Türk Bayrağı’na sarılmıştır (Karabekir, 2001a: 9; 293). Hatta Türkler adı geçen komutanları o kadar benimsemişlerdir ki “Paşa” ünvanını bu komutanlarda kullanmıştır (Karabekir, 2001a: 272; 315).

Hemen hemen aynı dönemlerde Türkiye’ye gelen Alman subayları gibi Japonya’da ordusunun ıslahı için Almanya’dan subaylar getirtmiştir. Ancak bu konuda Alman komutanların Türkiye’de hemen hemen daimi kalmaları Japonya’dan ise görevlerini tamamladıklarında hemen ayrıldıkları konusu dikkat çekmektedir. Yani bir anlamda Alman subaylar Türk ordusunda görev yaparken Türk siyasetine de dâhil olmuştur. Ancak Japonlar buna izin vermeyerek Alman subaylarını görevlerini tamamlayınca ülkelerine göndermiştir.

Mesela Türk ordusunu ıslah etmek için gelen Goltz Paşa günlerini Boğaziçi’nin haritasını yapmak için keşif gezilerinde bulunurken, aynı amaçla Japonya’ya giden Von Meckel ise kısa sürede görevini tamamlayarak Almanya’ya geri dönmüştür. Cami Bey’in bu durum karşısında sorusu şudur; ‘Alman generalleri her iki ülkede de benzer görevleri yapmaya çalışıyor. Neden Türkiye’deki yapamıyor?’ (Güvenç, 1980: 352).

Yukarıda bahsedilen her üç komutanda hatıralarını yazmış, Türkler ve Türkiye hakkındaki anılarını, gözlemlerini kaleme almışlardır (Karabekir, 2001a: 9)⁵.

Bu üç komutandan Goltz ve Liman Paşalar I.Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nde ordu komutanlıklarında bulunarak bizzat savaşlara katılmıştır (Karabekir, 2001a: 12).

II. a. Helmuth von Moltke

Kazım Karabekir Paşa Moltke hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Özellikle Alman ordusunda önemli hizmetlerde bulunduğunu, Alman askeri yapısında etkili olan teorisyenlerden biri olduğunu (Karabekir, 2001b: 192-193) ve Alman ordusunun ilerlemesinde büyük katkıları bulunduğunu ifade etmektedir.

---

⁵ Golç (Goltz) Paşa’nın Hatıraları, (çev. M. Kayakuşu), İstanbul, 1932; Liman von Sanders, Türkiye’de Beş Yıl, (çev. M.Şevki Yazman), İstanbul, 1965; Helmuth von Moltke, Türkiye Mektupları, İstanbul, 1969.

Moltke'nin Türkiye'ye gelişi hakkında ise Kazım Karabekir 1835 tarihini vermektedir. Kazım Paşa'nın verdiği bilgiler doğrultusunda, seyahat etmek üzere 1833 yılında yola çıkmış, 1835'te İstanbul'a gelmiş ve burada kalmıştır. 1835-1839 yılları arasında Türk ordusunda muallim, müşavir ve tahkimat işlerinde görev almış, 1840 yılında da Prusya'ya dönmüştür. Burada iken de Türk-Rus Harbi (1828-1829) hakkındaki eserini yazmıştır.

Kazım Karabekir, Moltke'nin Türk ordusuna pek etkili olmadığını ifade etmekle birlikte "bizdeki hizmetlerini ve hayatını genç bir yüzbaşı sıfatıyla görerek bile Moltke'ye hayran olmamak mümkün değildir" demektedir (Karabekir, 2001a: 17; 19-21).

Moltke 1835 yılında İstanbul'a geldiğinde II. Mahmut da Türk ordusu hakkında yenilikler düşündüğü için Moltke'nin Türk ordusunu islah edebileceğini düşünmüştür. Padişah bu dönemde zaten orduya yabancı öğretmenler almayı da düşündüğünden özellikle Prusya ile Osmanlı Devleti arasında bu dönemde herhangi bir husumet de olmadığından Moltke'nin Türk ordusunun hizmetine girmesini istemiştir. Böylece Moltke 3 haftalığına geldiği Türkiye'de 4 yıl kalmıştır.

Kazım Karabekir eğer II. Mahmut'un vefatı ve Nizip bozgunu olmasaydı Moltke'nin daha uzun süre Türkiye'de kalacağını ifade etmektedir. Bunun yanında Sultan Mecid'in tahta çıkması, iç ve dış politikadaki değişiklikler Moltke'nin daha fazla kalmasına engel teşkil etmiş olabilirdi ya da Alman milleti Moltke'yi kendi bağrına geri çağırırmaktaydı (Karabekir, 2001a: 25-27).

Karabekir, II. Mahmud ve serasker olan Hüsrev Paşa'nın Moltke'nin Türkiye'ye gelmesiyle O'na çok bel bağladıklarını, ondan çok iş istediklerini, istediğini yapacaklarını bildirdiklerini ifade etmektedir. Moltke'nin de gördüğü bu teveccüh karşısında kendisine verilecek her vazifeyi canla başla yapmaya çalışacağını vaat ettiğini belirtmektedir. Böylece Moltke'den ilk istenen işleri Karabekir şöyle sıralamaktadır;

- Prusya ordusu nizamiye ve landwehr (redif) teşkilatının bizde de uygulanması ve Türk kıtalarına da aynı talim ve terbiyenin öğretilmesi,

- İstanbul ve Çanakkale boğazlarının yeni usullerle sağlamlastırarak,

- İstanbul şehri ve boğazının haritasını hazırlamak,

- İstanbul'un su işleri hakkında plan yapmak,

- İstanbul'da çıkan vebaya karşı tedbirler almak,

- Anadolu'daki önemli yerlerin haritasını hazırlamak,

- Toros ordusunun askeri müşavirliğini yapmak.

Moltke bu kadar çok ve ağır görevleri tek başına başaramayacağını bildirerek kendisine yardımcı olacak güvendiği üç arkadaşının Türk ordusuna alınmasını teklif etmiştir. Moltke'nin bu teklifinin kabul edilmesiyle kurmay yüzbaşı Baron V.Bincke, V.Fischer ile istihkam yüzbaşı V.Mühlbach Türk ordusunun hizmetine girmiştir (Karabekir, 2001a,: 65-66)⁶.

Ancak arkadaşları siyasi yaklaşımlardan dolayı 1837 tarihinde gelebilmiştir. Karabekir, Moltke'nin arkadaşları gelinceye kadar pek çok işi de yaptığını ve yapmaya çalıştığını ifade etmektedir (Karabekir, 2001a: 66-70).

Kazım Karabekir, Moltke'nin Osmanlı Devleti'nin 1836 yılındaki siyasi ve askeri durumunu şu şekilde değerlendirdiğini belirtmektedir;

“Avrupa politikası artık eskisi gibi Türk düşmanı değildir; çünkü İslam ordularının Avrupa’yı istilası korkusu kalmamıştır. Şimdi ise Osmanlı Devleti’nin mevcudiyetini muhafaza arzusu vardır. Ruslar bile Mısır ordusu Anadolu’yu istila edince İstanbul’a donanma ve ordu göndererek ona yardım etmiştir. Fakat Osmanlı devletinin iç idaresi zayıf ve kötüdür. Mısırlılara karşı ancak 70.000 muntazam asker cem’ edebildiler.

Fakat bu kadar kuvveti dahi uzun zaman besleyecek kudrette değildir. Her şeyden evvel Osmanlı devleti tanzim edilmiş bir idareye muhtaçtır. Vergiler ağırdır, memurlar haris ve mürtektir. Vilayet paşaları ahaliyi soyuyor. Padişah bile en ziyade hediye alıyor. Hükümet halkın mahsullerine keyfi ufak bir fiyat koyarak zorla topladığından, halk büyük mikyasta ziraat yapmaktan kaçınır. Bağdat’tan İşkodra’ya kadar geniş sahanın müdafaası ancak mükemmel tensik edilmiş milis teşkilatıyla mümkündür”.

Bunun yanında Karabekir, Moltke'nin Türkler ve gayr-i Türkler hakkında da kanaate sahip olduğunu şöyle ifade etmektedir; “Ekseriyet üzere Türkler yalan söylemezler, adildirler. İnsaniyetlidirler ve itidal sahibidirlere”. Karabekir’e göre Moltke bu yüksek vasıfları Türk olmayanlarda çok az bulmaktadır (Karabekir, 2001a: 68-71).

Moltke 1836 yılında Osmanlı Devleti'nin farklı yerlerini gezmeye, incelemeye ve önerilerini toplamaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra Moltke'ye II. Mahmut tarafından çalışmalarına istinaden

---

⁶ Karabekir Paşa'nın Ebuzyiyâ Tevfik'ten yararlandığı bölümlerde de bu bilgi vardır. bkz: (Karabekir, 2001a: 222; 225).

“nişan” verilmiştir. Karabekir’e göre Padişahın bu yakın, samimi tavrı Moltke’de canlı bir tesir bırakmıştır.

Moltke hızlı bir şekilde İstanbul’un haritasını hazırlarken diğer taraftan da İstanbul’daki veba salgını ile ilgili olarak ne yapılması gerektiğini araştırmaktaydı. Moltke araştırmalarının sonucunda Türklerin Hıristiyanlardan daha fazla hastalığa yakalandıklarını ancak Hıristiyanların ise Türklerden on kat fazla ölü verdiklerini söylemektedir. Bunun sebebi olarak Hıristiyanların maneviyatlarını hemen bozduklarını, telaşlandıklarını Türklerin ise ‘Allah’a tevekkül ediyorum’ deyip geçtiklerini, ölenlere de şehit dediklerini ve bu yüzden güçlü olduklarını gösterdiğini Karabekir ifade etmektedir. Hatta Türklerdeki bu durumu gören Moltke’nin ‘*bir Türk gibi artık tehlikede hakiki bir zevk bulunduğunu*’ Karabekir Paşa vurgulamaktadır (Karabekir, 2001a: 71-78).

Molke Padişah II. Mahmut ile Rumeli seyahatine çıkmıştır. Moltke Padişahın kendisine hediye ettiği bir Türk elbisesini giymiştir. Bu seyahatten sonra Moltke’nin beklenen arkadaşları kurmay Yüzbaşı V.Bincke ve V.Fischer ile istihkâm Yüzbaşı V.Mühlbach Ağustos 1837 tarihinde İstanbul’a gelmiştir. Bu subaylara Padişah tarafında Balkanları incelemeleri görevi verilmiştir. Balkan ve Tuna seyahati 5 hafta kadar süren bu dört Prusyalı subaya döndüklerinde de Çanakkale Boğazı tahkimatı görevi verilmiş, subaylar yaptıkları inceleme sonuçlarını seraskere sunmuştur. Rusyalı subayların İstanbul’da yaptıkları incelemeler sonucunda da topçu kıtaları için Prusyalı muallimler getirilmiştir. Bunlardan 1838 yılı başlarında topçu subaylarından Yüzbaşı Kockovski, mülazım Vent, Luling, Şvençesfayer, Vizental İstanbul’a gelerek Taksim ve Selimiye kışlarındaki topçu kıtalarının eğitimine tayin olunmuşlardır (Karabekir, 2001a: 80-90).

1838 yılında Moltke Şarkî Anadolu ordusuna müşavir olmuştur. Bunun üzerine Moltke Prusya sefaretinden siyasi duruma dair bilgi almıştır. Bu bilgilerde İngilizlerin Anadolu ticaretine büyük önem vermeye başladıkları sonucu ortaya çıkıyordu. Çünkü İngilizler 1836 yılı da Şark ticaretine büyük önem vermeye başlamışlar, bu ticaretin merkezide İstanbul olmuştur. Kısa süre içinde Anadolu’daki İngiliz nüfusu hızla artmıştı. Hatta 1838 yılında İngilizler Osmanlı Devleti ile Türkleri aleyhine bir ticaret antlaşması yapmışlardı. Bu antlaşmaya istinaden İngiliz malları herhangi bir vergiye tabi’ olmadan Türkiye’ye girmeye başlamış, bu durumda İngilizlerin İstanbul’a ve Anadolu’ya yayılmalarına sebep olmuştur. Hatta bu durum Türk olmayanların özellikle de Yahudilerin İngiliz ajanlarının

---

etrafında toplanmasına sebep olmaktadır. Böylece Türk sanayisi de kötülenerek gözden düşürülmektedir.

Bu durum karşısında Karabekir , “*Çok muhtemeldir ki, Moltke'nin Anadolu ordusuna müşavir, yani kurmay başkanı olarak gönderilmesi fikrini de İngilizler vermiş olsun*” (Karabekir, 2001a: 91-93) değerlendirmesini yapmaktadır.

Moltke ve arkadaşı istihkâm yüzbaşısı Mühlbach ile Anadolu ordusunun komutanı olan ferik Çerkez Hafız Paşa'nın emrine girmiştir. 1838 yılında yapılacak işler Hareket Ordusu'nun düzenlenmesi, eğitimi, Adana ve Suriye'ye yakın bölgelerin haritalarının hazırlanması ve bazı Kürt isyanının bastırılması idi.

Kazım Karabekir, Moltke'nin Hafız Paşa'nın saraya alınmış bir Çerkez olduğunu öğrendiği zaman hayretler içinde kaldığını, Hüsrev Paşa'nın da bir Abaza olduğunu hatırlayınca Türk komutanlarının tercih edilmemesinden üzüntü duyduğunu ifade etmektedir (Karabekir, 2001a: 93;95).

Kazım Paşa, Moltke'nin Kürt aşiretlerinin tedibinde bulunduğunu ifade etmektedir. Cizre, Garzan dağlarındaki Kürt isyanlarının bastırılmasına Moltke de katılmıştır. Bu isyanlar başarıyla bastırılmıştır (Karabekir, 2001a: 98-102).

Karabekir Paşa, Moltke'nin Anadolu seyahatlerinin sonucunda arkadaşlarıyla birlikte hazırladıkları Anadolu haritasını bitirerek Hafız Paşa'ya sunduğundan bahsetmektedir. Hatta Paşa, Alman haritacısı olan Kipert hazırladığı Anadolu haritasında Moltke'nin yapmış olduğu haritayı esas almıştır (Karabekir, 2001a: 104-105).

Moltke 1839 yılındaki Nizip Savaşı'na katılmıştır. Hatta bu savaş sırasında dizanteriye yakalanmıştır. Karabekir bu savaş kadar hastalığında günden güne arttığını söylemektedir. Askerler arasında en alttan en üstüne kadar sabırsızlığın ortaya çıktığını, bunalan askerlerin özellikle Kürtlerin sürü sürü kaçtıklarını ifade etmektedir. Hatta Kürtler subaylarıyla da asla anlaşamıyorlardı. Bu tavırları yüzünden daima esir gibi muamele edilmek zorunda kalmışlardır. Hâlbuki askerler iyi maaş alıyor, iyi giydiriliyor, güçlü besleniyor ve iyi muamele görüyordu. Buna rağmen hemen hemen her Kürt iki yıl bile orduda kalmıyor, hastaneye gidiyor, ölüyor ya da kaçıyor. Bunun yanında ordunun üçte ikisi için gerekli olan subayların da sayısı azaldığı için Karabekir, Moltke'nin böyle bir askerle asla savaş yönetilemeyeceğine inanmak gerektiği kanaatinde olduğunu belirtmektedir (Karabekir, 2001a: 138-140).

Daha sonra ise Nizip Savaşı sırasında Hafız Paşa ile Moltke uygulanacak strateji hakkında fikir ayrılığına düşüyor. Hafız Paşa, Moltke'nin önerisini kabul etmemiştir. Karabekir bu konu hakkında şunları söylüyor; “ İşte, zavallı bu Türk ordusu da, değerli bir mürsidin ikazına rağmen, vaziyetin gafili Hafız Paşa'nın emrine râm olarak, kurbanlık koyunlar gibi akıbetini bekliyordu” (Karabekir, 2001a: 149; 151).

Bozgunla sonuçlanan Nizip Savaşı'ndan sonraki durumu Moltke şu şekilde anlatmaktadır; “Firarileri durdurmak mümkün değildir. Kolordunun yarısından çoğunu teşkil eden Kürtler düşmanımız oldular gibi. Zabitlerine ve arkadaşlarına ateş ediyorlar, dağ yollarını kapıyorlar ve Hafız Paşa'nın şahsına bile birçok taarruz yapıyorlar” (Karabekir, 2001a: 163) diyerek Kürtlerin tutumlarını eleştirmektedir.

Nizip Savaşı'nın kaybedilmesi ve II. Mahmut'un vefatı üzerine Moltke 9 Eylül 1839 tarihinde İstanbul'dan ayrılmış ve ülkesine dönmüştür (Karabekir, 2001a: 172-173)⁷.

Kazım Karabekir, Moltke'nin mektuplarına da yer vermiştir (Karabekir, 2001a: 175-192).

II. b. Colmar Freiherr von der Goltz

Alman subayların Türk ordusunda etkin oldukları dönem II. Abdülhamid zamanına gelmektedir. 1877-1878 harbinden sonra Padişah bazı tedbirler almak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. II. Abdülhamid tahta çıktığında orduda mutlaka islah yapılması gerektiğinin farkındaydı. Ancak Rusların etkisinden başlarda Alman subayların getirtil(e)meyeceğini anladığından Fransa'dan Derise (Dresset) isminde bir kişiyi getirterek çözüm aramıştır. Ancak padişahın itimadını bu zat hiçbir zaman kazanamamıştır. Bu konuya dair Kazım Karabekir şöyle bir yorumda bulunmaktadır; “*Abdülhamid, inkılâptan ödü koptuğundan ecnebi zabitleriyle bizzat meşgul olur ve istediklerini yapmazdı*”.

1882 yılı Kazım Karabekir'e göre önemlidir. Çünkü Rus etkisi eskisi kadar değildir. Ruslar alacaklarını almışlar, Almanya'nın bize öğretmen göndermesine engel teşkil edecek pek bir şey kalmamıştır. Bunun sonucunda yeni bir Alman heyeti oluşturulmuştur. Bu heyet Erkan-ı Harp miralayını Keler riyasetinde piyade yüzbaşısı Kamphofner(daha sonra paşa olmuştur), süvari yüzbaşısı Fon Hobe (paşa olmuştur), topçu yüzbaşısı Ristof (paşa olmuştur) ve levazım

⁷ Karabekir Paşa'nın Ebuzyyâ Tefvik'ten yararlandığı bölümlerde de bu bilgi vardır. bkz: (Karabekir, 2001a: 228).

yüzbaşısı Şilken'den oluşuyordu. Bunların her biri uzman oldukları sınıflara verilmiştir. Keler yaptığı incelemeler sonucunda oldukça ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor Türk ordusunun 12 kolordu ve 6 süvari fırkasına ayrılmasını içermekteydi. Bunu sağlamak maddi manevi anlamda çok zor olduğu için kabul edilmemiştir. Karabekir Paşa bu bilgilerin yanında bu gelen Alman muallimlerden pek fayda sağlanamadığını ifade etmektedir (Karabekir, 2001a: 202-203)⁸.

1883 yılında Von der Goltz (Golç Paşa) mektepleri ıslah için Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Kendisine pek çok görev verildi. Kısa bir süre içinde az da olsa Türkçe öğrenmiştir⁹. Kazım Paşa I. Dünya Savaşı'nda Goltz'un yanında bulunduğu zaman Türkçesinin çok az olduğunu söylemektedir. Kazım Paşa Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Goltz'un refakatinde bulunmuştur (Karabekir, 2001a: 203-204).

**Von der Goltz Paşa'nın 1870-1875 Yılları Arasında Kullandığı ve Kazım Karabekir'e Hediye Ettiği Dürbün
(Kazım Karabekir Müzesi)**

Kazım Paşa I. Dünya Savaşı sırasında Goltz'un tekrar Türk ordusunun hizmetine girdiğini, önce I.Ordu kumandanı sonra da VI. Ordu kumandanı(Bağdat) olduğundan bahsetmektedir. Kendisinin de Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Bağdat'ta altı ay beraber çalıştıklarını ifade etmektedir (Karabekir, 2001a: 269).

⁸ Karabekir Paşa'nın Ebuzziyâ Tevfik'ten yararlandığı bölümlerde de bu bilgi vardır. Bkz: (Karabekir, 2001a: 231).

⁹ Karabekir Paşa'nın Ebuzziyâ Tevfik'ten yararlandığı bölümlerde de bu bilgi vardır. Bkz: (Karabekir, 2001a: 233).

**Irak Cephesi-1916/ Kazım Karabekir, Goltz Paşa ile Birlikte
(Kazım Karabekir Müzesi)**

Kazım Karabekir, Ziya Şakir'den yaptığı alıntıdan Goltz Paşa hakkında şu bilgileri vermektedir; *"En büyük zevki, Türk üniformasıyla gezmektir. Ve, Türk ordusunun- ecdattan kalma- kudretine son derecede emindi... Bunun içindir ki, 1914 harbinde Harbiye Nazırı olan-eski talebesi- Enver Paşa'nın davetine icabet ederek yine Türkiye'ye geldi"* (Karabekir, 2001a: 276)¹⁰.

**Goltz Paşa ile Birlikte-1916
(Kazım Karabekir Müzesi)**

¹⁰ Kazım Paşa, Goltz Paşa'nın yazılarından aktarmalar yapmaktadır. Goltz'un Enver Paşa hakkındaki görüşleri burada dikkati çekmektedir; Goltz, Enver Bey'i, zeki, doğru sözlü, iyiyi kötüyü ayırabilen fakat düşüncelerde, görüşlerde boğulmuş bir kişilik olarak analiz etmektedir. En büyük kusurunu ciddi ve savaşta metanet sahibi olamaması olarak görmektedir. Goltz Türk subaylarının genç olduklarını en yaşlı olanlarının bile 40 yaşında olduklarını, diğerlerinin ise savaş sıkıntılarında dayanabilecek bir yaş olan 30 yaşında olduklarını söylemektedir. Bkz: (Karabekir, 2001a: 286-287).

Daha önce gelmiş olan Keler'in 1885'te vefat etmesiyle Goltz, Keler'in yerine Erkan-ı Harbiye Reis-i Saniliği görevini devralmıştır. Daha sonraları ise pek çok görevlerde bulunmuştur. 1916 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Karabekir, Goltz'un kaleminin de güçlü olduğunu ifade etmektedir. Pek çok eserinin olduğunu ve bunların isimlerini belirtmiştir. Goltz'un hizmetlerinden en önemlilerinden biri olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Anadolu kısımlarının kapsamlı bir haritasını hazırlamak olduğunu Karabekir belirtmektedir. Bu dönem kadar memleketin esaslı bir haritasının olmadığına da altını çizmektedir(Karabekir, 2001a: 203-206).

Karabekir Paşa, Ziya Şakir'den yaptığı alıntılardan şu tespiti vurgulamaktadır; "Golç Paşa gelinceye kadar Türk zabitlerinin Almanya'da orduya girerek fiilen hizmet etmesi adet değildi. Golç Paşa'nın ısrarı üzerine Sultan Hamid bunu da kabul etti. Ve bu yolda birçok güzide Türk zabitleri yetişti" (Karabekir, 2001a: 275).

Goltz Paşa, Alman subaylar ile birlikte-1916
(Kazım Karabekir Müzesi)

Goltz 1895 yılında Osmanlı Devleti'nde 12 yıl hizmet ettikten sonra bir ara ülkesine geri dönmüştür. Türk ordusu için Almanya'dan gelen "Heyet-i İslahiye" den Keler ile Ristof ve İştufen Türkiye'de vefat etmiştir. Grambulof Almanya'ya dönüşü sırasında vefat etmiştir. Hobe ise 1893'te Almanya'ya dönmüştür. Kamphofner II. Abdülhamid'in itimadını kazanmıştır. Kamphofner 1909'a kadar Türkiye'de kalmıştır. Kazım Karabekir Alman muallimler azaldıkça yerine yenilerinin geldiğini bunların arasında General Havler, Ditfort, İmhof, Von Rodkiş, Havşild ve daha başkaları vardır. Kazım Paşa

bunlardan ciddi anlamda istifade edildiği değerlendirilmesini yapmaktadır (Karabekir, 2001a: 208; Karabekir, 2001c: 236).

Kazım Paşa meşrutiyetin ilanından sonra 1909 yılında ikinci bir Heyet-i Talimiye'nin geldiğini, Osmanlı Devleti'nden de Almanya'ya subayların gönderildiğini, Türk ordusuna gelen Alman subaylara alay kumandanlıklarının verildiğini, ancak bu subayların bu görevlerinde bazen hadlerini aştıklarını, bu durumun bazı sıkıntıları da ortaya çıkardığını ifade etmektedir.

Mesela, Kazım Paşa buna örnek olarak Balkan Savaşı'ndaki bir hadiseyi vermektedir. Alman muallimlerin bir kısmı savaşa katılmıştır. Bunların savaşta herhangi bir olumsuz etkisi olmadığını ifade etmekle birlikte Abdullah Paşa komutasındaki Şark ordusunun daha güçlü olan Bulgar ordusuna karşı yaptığı taarruzdan üzüntü duydukları kanaatinde olduğunu yazmaktadır (Karabekir, 2001a: 209-212).

Kazım Paşa Goltz'u Moltke'den daha samimi bulmaktadır. Goltz Paşa Türkiye'de bulunduğu yıllarda Türklüğe, Türk vatanına dair eserler meydana getirmiş, hatta ülkesine döndüğünde bile Türklerle ilgisini kesmemiş, çeşitli makaleler yazmıştır. Almanya'da iken yazdığı bir mektupta Goltz; *"Bununla beraber yine kalbim İstanbul hatıratıyla mâlîdir. Türkiye'yi bir vatan-ı muazzez gibi tahattur ediyorum; sizler, Türkiye'ye ait şeyler hiçbir zaman zihnimden çıkmıyor..."* demektedir. Tekrar Türkiye'ye döndüğünde burada vefat etmiştir (Karabekir, 2001a: 213; 267).

Kazım Karabekir Paşa'nın, Ebuzziya Tevfik'ten yaptığı alıntılardan Ebuzziya Tevfik ile bu konuda aynı görüşte olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ebuzziya Tevfik, Alman ordusu için Mareşal Moltke ne ise Müşir Von der Goltz Paşa'nın da Türk ordusu için aynı değerde olduğunu yazmaktadır. Hatta Ebuzziya Tevfik'e göre Goltz, Moltke'den daha üstündür (Karabekir, 2001a: 238).

Goltz Paşa ve Diğer Subaylar-1916
(Kazım Karabekir Müzesi)

Kazım Karabekir bu arada Türkiye’de görev yapmış olan Alman subaylarından General Schlee’den de bahsetmektedir. Schlee, 1914–1918 yılları arasında Türkiye’nin daveti üzerine gelmiş, I. Dünya Savaşı sırasında birçok yararlılıklar göstermiş bir askerdir. General Schlee, 1933 yılında Türkiye’ye tekrar gelerek Mustafa Kemal Paşa’nın huzurunda Cumhuriyet Bayramı’nın onuncu yılı kutlamalarında bulunmuştur. General Schlee Türk milletinin samimi bir dostu olarak kalmıştır (Karabekir, 2001a: 243).

“Türk askeri ve bilhassa Anadolu askeri mükemmel bir cevherdir...” Kazım Paşa, Goltz’un da Liman von Sanders’in de bu görüşte olduklarını ancak her ikisinin de Türk subaylarını ve özellikle de Türk Erkân-ı Harbiye’sini oldukça zayıf bulduklarını ifade ettiklerini söylemektedir (Karabekir, 2001a: 303).

II. c. Liman von Sanders

Kazım Karabekir, Ziya Şakir’in “1914 Cihan Harbi’ne Nasıl Girdik?” adlı eserinden alıntılar yapmıştır. Buna göre 14 Kânun-ı Evvel 1913 tarihinde Liman von Sanders başkanlığındaki Alman Islahat Heyeti İstanbul’a gelmiştir. Bu heyet geldiğinde karşılayanlar arasında Alman elçiliğinden hiçbir temsilcinin olmayışı dikkati çekmiştir. Ancak Ziya Şakir’in eserinde bunun sebebi olarak bu heyetin İstanbul’a gelişinden Fransızların, İngilizlerin ve Rusların hiç memnun olmamaları olarak ifade edilmektedir. Özellikle Ruslar bu duruma ateş püskürüyorlardı. Rusya’daki durum o kadar etkiliydi ki Dâhiliye Nazırı Talat Bey Yalta seyahati sırasında Sazanof’un eleştirilerine maruz kalmış, hatta Sazanof Alman Heyeti’nin

İstanbul'dan uzaklaştırılması için Çar hükümetinden beklenilmeyecek vaatlerde bulunmuştur. Bu konu hakkında Kazım Karabekir'in alıntı yaptığı Ziya Şakir'in yazısında İttihatçıların Rusların bu arzunu kabul etmedikleri ve bu konudaki programlarını değiştirmedikleri değerlendirilmiştir (Karabekir, 2001a: 311-315).

Kazım Karabekir, Ziya Şakir'den devam ederek, Alman Islah Heyeti'nin Türkiye'ye gelmesi ile İngiltere, Fransa ve özellikle de Rusya üzerinde oluşan endişe ve tepkilere dikkat çekmektedir. Bu tepkiler o kadar artmıştır ki en sonunda Liman Paşa "Osmanlı ordusu, umumi müfettişi" olarak atanmıştır. Yani ünvanı 1.Kolordu kumandanlığından çekilmiştir. Böylece İngiltere, Fransa ve Rusya'yı kızdıran ve endişelendiren durum da ortadan kalkmıştır (Karabekir, 2001a: 316-317).

Sanders başkanlığındaki bu heyetin Türkiye'ye gelecek olması "Bu, Türkiye payitahtına Cermen himayesi koymaktır" olarak algılanmıştır. Özellikle Rus ve Fransızlar bundan oldukça rahatsız olmuştur. Rus gazetelerinden Novoye Vremya Alman askeri heyetine çok sert yazılar yazmıştır;

"Âli iktidar, görünüşte padişaha aittir; hakikatte ise memleketin tâli'ine hakim olan ordudur ve hususiyle İstanbul kıtaatıdır.

Bu âli şef bir Alman olacaktır. Emrindeki zabıtlar da Alman, yahut tahsillerini Almanya'da yapmış Türk zabıtları olacaktır. Şu halde bütün İstanbul garnizonu bir Alman kolordusu olacaktır; zira, efrad bir ordunun vücududur, onun ruhunu teşkil eden kadrosudur. Bu suretle, hakiki Türk padişahı bir Alman generali olacaktır".

Türk gazetelerinde de Rus ve Fransız eleştirilerine cevap niteliğinde yazılar yayınlanmıştır. Tasvir-i Efkâr Rusya'yı eleştirirken Tanin de Fransızlara karşı yazılar yayınlamıştır (Karabekir, 2001c: 271; 274-275).

Kazım Paşa, Liman Paşa'nın Enver Paşa ile tanışmasında da bahsetmektedir. Liman Paşa, Enver Paşa ile daha önce karşılaşmamış ancak hakkında çok şey duymuştur. Liman Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ile tanışınca çok şaşırıldığını itiraf etmektedir. Bu şaşırma daha çok Enver Paşa'nın gençliği ve bu yaşta elde ettiği mevkinden kaynaklanmıştır. Liman Paşa için bu durumda yapılacak tek bir şey vardı:

"Bu genç Harbiye Nazırı ile hoş geçinmekti. Hoş geçinmemek için de bir sebep yoktu. Enver Paşa, yepyeni ve genç bir ordu yapmak

---

istiyordu. Islahat heyetinin başlıca vazifesi de bu nokta etrafında toplanıyordu” (Karabekir, 2001a: 318-319).

Burada bahsedilmesi gereken önemli bir husus vardır. Bu husus Alman sefiri Von Wangenheim, Enver Paşa ve Liman Paşa arasında yapılan görüşmelerin sonucudur. Bu görüşmelerin konusu eğer Türkiye savaşa girecek olursa Alman subaylarının durumunun ne olacağıdır. Daha önceki bir anlaşmaya göre eğer Almanya savaşa girecek olursa Alman subayları geri döneceklerdi. Ancak şimdi Türkiye ile Almanya arasında yeni bir anlaşma hazırlanmaktadır ve bu anlaşmaya Alman subaylarının durumları hakkında kararlar eklenecektir. Liman Paşa Alman subaylarının Türk ordusunda istihdam edilmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine anlaşmaya “Alman zabitleri, ordunun umumi sevk ve idaresi üzerine fiilen tesir edecek vazifelere tayin olunacaklardır” maddesi eklenmiştir (Karabekir, 2001a: 320-321).

Kazım Karabekir, Ziya Şakir’den devam ederek Liman Paşa’nın Enver Paşa’ya karşı olan itimatsızlığından söz etmektedir Hatta Başkumandan Vekili olacak olan Enver Paşa, Liman Paşa’ya Erkan-ı Harbiye Reisliği’ni teklif etmiş ancak Liman Paşa bunu kabul etmemiştir. Çünkü Liman Paşa, Enver Paşa’nın genç ve tecrübesiz olduğunu düşünmektedir (Karabekir, 2001a: 323-325).

III. Türk ve Alman ordusu

III. a. Türkler ve Türk Ordusu

Jonkiyer’e göre, “Türk askeri mükemmel bir asker olmak için her türlü güzel hassalara mâlikti: Cesur, kanaatkâr, sabırlı, yorgunluğa tahammülü var, itaat-ı mutlaka, terbiyeli Osmanlı ordusunda eksik olan yalnız büyük rütbeli zabitler değil, ufak rütbeli zabitler ve hele küçük zabitler. “Türk askeri” diyor amiral Jurien de la Gravière, “büyük askeri meziyetlere mâliktir. Ona kumanda edecek yetişmiş ve haysiyet bakımından duygulu zabitler verildiği gün, dünyayı yine hayrette bırakacaklardır. Orta sınıf, Türkiye askeri teşkilatında meçhuldür; çünkü Osmanlı sosyetesinde yoktur. Yalnız içtimai bir reform, padişah ordusuna, çok güvenilebilmeye layık zabitler verebilir” (Karabekir, 2001c: 268).

Kazım Karabekir’e göre, Osmanlı Devleti Avrupalılardan yüz yıl önce daimi ordusunu oluşturmuştu. Bu ordu güçlü bir millete dayandığı içinde güçlü bir orduydü. Karabekir Türk ordusunun Anadolu’da Türk birliğini kurduğunu, Bizans’ı yıktığını ve Arap dünyasına da hâkim olduğunu ifade ederek daha sonraları ise Türk olmayan unsurlar içinde kendi idealini hatta benliğini unutarak

kozmpolit bir millet haline geldiğini vurgulamaktadır. Paşa'ya göre, "bu hale düşen bir milletin ordusu da elbette aynı hale düşecektir".

Karabekir'e göre, bozulmayan ve özünü kaybetmeyen Türklerdi. Özellikle de Türk köylüsü. Bu arada ise Avrupa ordularının oldukça ilerleyerek Türklere yetiştiğini, Osmanlı Devleti'nde padişahların aynı zamanda başkomutan olan kozmpolit sadrazamları göreve getirdiklerini, bu sadrazamların da yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı güttükleri yıkma politikasını desteklediklerini ifade etmektedir. Özellikle de ihanetle desteklenen cehaletin Türkleri avutur, uyutur ve hatta ezer, öğütürken Avrupa devletlerinin ordularını geliştirmede büyük yol aldıklarını belirtmektedir (Karabekir, 2001a: 34-35).

Karabekir Türk ordusunun ne hale nasıl düştüğünü ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Hatta "Türklerin zayıf yerlerini, çöken taraflarını bilmeyen yalnız Türkler kalıyordu" şeklinde bu konudaki hassasiyetini de belirtmektedir. Karabekir özellikle Yeniçerileri eleştirmektedir. Yeniçerilerin alışverişleriyle uğraşan esnaf takımı haline döküldüğünü ifade etmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın başlangıçta güçlü, düzenli olduğunu ancak zamanla bunun bozulduğunu vurgulamaktadır. Özellikle de Türk olmayan komutanlar elinde kalan bir ordunun sıklıkla bozguna kalkıştıklarını belirtmektedir. Paşa'ya göre, "o şöhreti cihanı tutan Türk süvarileri de bozulmuştur" (Karabekir, 2001a: 35-54).

Kazım Karabekir, devşirme sadrazamları da eleştirmektedir. Özellikle yüz yaşına yakın yaşadığı için Koca Hüsrev denilen ve seraskerlik ve sonrada sadrazamlık yapmış olan Hüsrev Paşa'nın uygulamalarını buna örnek vermektedir. "Zavallı Türk devleti ve zavallı Türk ordusu bu Abaza kölelerin elinde uzun yıllar benliğine sahip olamadı. Moltke ve arkadaşlarıyla uzun zamanlar ordunun ıslahına çalışılacağına Türk ordusunun başına "Nizip" bozgunluğunu hazırlayanlar bu ve köleleridir" (Karabekir, 2001a: 62-63).

Karabekir Paşa, Fransızların Türk devlet adamlarını hızlı bir şekilde Batılılaşmaya teşvik ettiklerini belirtmektedir. Günün parolasının, "çabuk Avrupalılaşmazsak Asya'ya atılacağız" olduğunu, hatta bu anlayışı akli başında devlet adamlarının bile kabul ettiğini ifade etmektedir. Bahriyeli Halil Paşa bunların başında gelmektedir ve "Avrupayı taklitte acele etmezsek Asya taraflarına geçmeye razı olmaklığımız lazım geleceğine tam kanaat hâsıl ettim" demektedir. Paşa'ya göre, başka bir vezir ise daha da ileri gitmekte, "mazi ile bütün bağlarımızı kesmedikçe Garplı olamayacağımıza kanaat hâsıl

---

ettim. Halkımıza başka bir dil öğretmeliyiz!" diyordu. Fransızlar da bunları fırsat bilerek bu dilin Fransızca olması için çalışıyorlardı.

Hatta Karabekir'e göre, Sultan Mecid zamanında Fransa siyaseti çok etkin bir hale gelmiştir. Orduya Fransa'dan öğretmenler getirilmiş, Harbiye Mektebi'nde Fransızca dersi açılmış ve sivil Fransızca hocaları da getirilmiştir. Artık Viyana ve Berlin'e değil Paris'e öğrenci gönderiliyordu. Devletin siyaseti bu yönde olunca ordunun yönü de Fransa'ya dönmüştür. Dolayısıyla Prusyalı subayların hükmü kalmamış oluyordu. Paris'te birçok subayımız eğitim almıştır. Hatta Paris'te 'Mekteb-i Osmanî' diye bir idadi açılmış ve Fransa Askeri Okulu'na öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde Fransızca bilen, Fransız askerliği, edebiyatı, sanayisi vb. gibi konularda Fransız modası hâkim olmuştur (Karabekir, 2001a: 199)¹¹.

Karabekir, Batılılaşma konusunda II. Mahmud'u da eleştirmektedir. Yenilik adına yapılanların abartıldığı kanaatindedir. Padişahın yeniçerileri kaldırmasını takdirle karşılayan Karabekir diğer uygulamaların devleti kötüye sürüklediğini düşünmektedir. Oysaki Batı 1830'lardan itibaren hızla gelişmektedir ve Osmanlı Devleti'nin bunlardan haberi yoktur. Bu durum da Osmanlı Devleti üzerinde Fransızların işine yaramıştır (Karabekir, 2001a: 55-56).

Kazım Karabekir Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde artık ihtiyaçlarını karşılayamaz ve mağlup olur bir hale geldiğini, bunun içinde askeri anlamda dışarıdan destek almak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Bunun sonucunda özellikle de I. Dünya Savaşı'nda Almanlara bağlandığını yazmaktadır. Durum böyle olunca da, "Almanlar da, üzerinde işledikleri Türk ordusundan Cihan Harbi'nde geniş mikyasta istifade ettiler" (Karabekir, 2001a: 11) demektedir.

III. b. Almanlar ve Alman Ordusu

Kazım Karabekir Almanya'da bulunduğu sıradaki izlenimlerini paylaşmıştır. Alman ordusunun ve halkının temizliğine, beslenmesine, sporuna çok önem verdiğini belirtmektedir. Halk okur-yazardır ve Alman sevgisini (halk ve Alman malı) bilir ve kullanır. Okul, sinema, müze, konferanslar, gazete, kitap vb. gibi etkinlikler çoktur. Hatta tarihi olayların Berlin'de her yıldönümünde konferanslar ile kutlandığını ifade eden Kazım Paşa, bizde bu gibi faaliyetlerin olmamasından dolayı duyduğu üzüntüyü belirtmektedir.

---

¹¹ Karabekir Paşa'nın Ebuzziyâ Tevfik'ten yararlandığı bölümlerde de bu bilgi vardır. Bkz: (Karabekir, 2001a, 229).

Paşa, Almanya'daki ast-üst, arkadaşlık ilişkilerinin düzeyli olduğuna, eğitime ne kadar değer verildiğine, zamanın çok önemli olduğu anlayışının olduğuna, kitap ve kütüphane alışkanlığına, sadakate, disipline, yalan söylenmemesine, küçük-büyük arasındaki ilişkiye, cenaze merasimi ve mezarlıkların temizliğine dikkat çekmektedir. Neticede, "*Alman ulusu askerce yaşar*" (Karabekir, 2001b: 221-227) demektedir.

Alman kültürüne de değinen Karabekir, müzik, edebiyat, mimari, akademiler, tiyatro, heykeltıraşlık vb. alanlarda oldukça ileri olduklarını yazmaktadır.

Paşa'ya göre, Almanlar tiyatrolarla, mürebbiyelerle milletini ıslah ederken, İngilizler çocuklarını kendi ülkelerinde doğururken biz Türkler ise Şam'da Bağdat'ta çocuklarımızı doğuruyorduk. Hatta öz-Türk yavrusunu orali olarak kaydediyorduk (Karabekir, 2001b: 245-253). Karabekir Paşa, kültürü yaygınlaştırma araçlarının Almanlar tarafından oldukça iyi kullanıldığını vurgularken Türklerin bu konuda oldukça geç kaldığına dikkati çekmektedir (Karabekir, 2001b: 252).

Kazım Paşa "Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu" başlığını taşıyan eserinde Alman tarihi hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Alman tarihini başlangıcından her yönüyle ele alarak 1935 yılına kadar getirmektedir. Bu tarihin içinde Alman siyasi birliğini sağlayan Bismarck'a, Hitler'e yer vermektedir.

Yine 1914 I. Dünya Savaşı arifesinde İngiltere, Fransa, Rusya'nın Almanya'ya karşı saldırı planlarının hazır bulunduğu, İtalya'yı Trablusgarp'a saldırtanın, Balkan milletlerini Türkler üzerine harekete geçirtenin sahiplerinin İngiltere, Fransa ve Rusya olduğunun da üstünde durulmaktadır (Karabekir, 2001b: 19-96).

Kazım Paşa Almanlarla ilgili çalışmalarında Alman askeri ve milli kudretini yakından tanımanın gerektiğini belirttiği serlevhasında, "*Almanya denince akla bir askerlik ruhu etrafında toplanmış bir millet düşünölmelidir*" (Karabekir, 2001b: 119) diyerek Almanların güçlü bir asker ruhuna ve ordusuna sahip olmalarının millet olmalarında büyük etkisi olduğunu vurgulamaktadır.

Kazım Karabekir Paşa dünyada takdir ve hürmetle anılan iki ordunun olduğunu, bunların da Türk ve Alman orduları olduğunu belirtmektedir (Karabekir, 2001a: 198).

Bununla birlikte Alman milletine terbiye ve ahlak anlayışını veren Kazım Paşa'ya göre ordusu idi. Her millet de böyle uyanmıştır. Almanya'da subayların hükümete ve ordunun da cemiyetlere hâkim olduğu konusuna dikkat çekilmektedir (Karabekir, 2001b: 40).

Karabekir Paşa Alman ordusunun tarihi, teşkilatı, düzeni hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Alman ordusunun tarihini 1871-1918 arası, I. Dünya Savaşı sonrası Versailles Antlaşması'nda Alman ordusu, 1935'e kadar Alman ordusu, S.S., 1935'te oluşturulan Alman milli ordusu (Wehrmacht) gibi konulara ayırarak ayrıntılarıyla kurulma, gelişme aşamalarından bahsetmektedir (Karabekir, 2001b: 99-134).

Almanya 1933 yılında Hitler'in başa geçmesiyle silahlanmaya başlamıştır (Karabekir, 2001b: 132).

Alman ordusunun teşkilatı hakkında da ayrıntılı bilgi veren Kazım Paşa (Karabekir, 2001b: 135-140), düzen ve nizamını da anlatmaktadır. Almanya'da ordunun esas olduğunu, her şeyin bu anlayışın etrafında şekillendiğini, bunun en büyük sebebinin de Almanya'nın güçlü devletlerle çevrilmiş ve istilalara uğramış olması olarak gören Kazım Paşa her yönden Alman milletinin ve ordusunun disiplinli olduğunu ifade etmektedir (Karabekir, 2001b: 141-159).

Paşa, "*Şema yoktur!*" sözünün en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün Alman komutanlar tarafından benimsenmiş bir parola olduğunu belirtmektedir (Karabekir, 2001b: 161).

Karabekir Alman askeri yapısının oluşmasında etkili olan teorisyenler hakkında bilgi vermektedir. Bu teorisyenlerin başında Clausewitz, Moltke, Schlieffen, Scharnhorst gelmektedir. Bunların önemli rol oynaması ile birlikte 1870'lerden sonra Alman ordusunun "model" olarak görüldüğünü, Fransız eğitimcilerin gözden düştüğünü vurgulamaktadır. Hatta Japonya'nın bile bu durum karşısında Fransızları gönderip Almanya'dan Mekel'i getirttiğini ifade etmektedir (Karabekir, 2001b: 179-208).

Sonuç

18. yüzyıl Alman askeri yapısının Fransızları geçtiği ve dünya ülkeleri tarafından Alman modelinin tercih edilmeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun doğrultusunda Türk ordusu da Alman askeri sistemini uygulamaya geçirmek istemiştir. Hatta Japonya bile Alman subaylarını ülkesine davet etmiştir.

Burada dikkat çeken konu ise, Osmanlı Devleti'ne gelen Alman subaylarının uzun süre kalmaları, Japonya'ya giden Alman subaylarının ise görevlerini tamamlayınca ülkelere hemen geri dönmeleridir.

Burada Japonya'nın Alman subaylarına iç işlerine karışma fırsatı vermemesi dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti'ndekiler ise her şeye müdahale etme çabasında olmuşlardır.

Kazım Karabekir Osmanlı Devleti'ne gelen Almanlarla yakın ve en çok temasta bulunmanın kendi dönemlerine denk geldiğini ifade ederek konu ile ilgili olarak bizzat gördüklerinin en yararlı ilk elden bilgiler olduğunu belirtmektedir.

II. Mahmut dönemi Prusyalı, Sultan Mecid zamanında Fransız, II. Abdülhamid döneminde de Alman subayların Türk ordusuna ıslah çalışmaları için dâhil oldukları Kazım Paşa tarafından vurgulanmaktadır.

Kazım Karabekir Türk ordusunun ıslahı için gelen Alman subayları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Özellikle birlikte çalışma imkânı bulduğu Moltke, Goltz ve Sanders hakkında verdiği bilgiler dikkate değerdir. Bu subayların Türk ordusu üzerindeki etkilerini Karabekir kendi değerlendirmeleriyle birlikte ele almaktadır.

Hatta bu subaylardan Goltz ve Sanders Türkler arasında Goltz Paşa ve Sanders Paşa olarak anılmıştır.

Kazım Karabekir, Goltz Paşa'ya Türk ordusunda 18 sene hizmet etmiş olmasından dolayı daha bir önem vermiş gözükmektedir. Hatta Moltke'ye göre daha samimi bulmaktadır.

Karabekir Paşa'nın, Goltz gelinceye kadar Türk subaylarının Alman ordusuna katılarak eğitim görmelerinin pek görülmediğinden ancak Goltz Paşa'nın II. Abdülhamit'e bu konudaki ısrarı üzerine böyle bir uygulamanın başladığından ve Türk ordusu için pek çok seçkin subaylar yetiştiğinden bahsetmesi bir anlamda Goltz'un II. Abdülhamit üzerinde olumlu etki bıraktığının göstergesidir.

Kazım Paşa'nın, Moltke hakkında verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Mesela Moltke'nin Nizip Savaşı'na kurmay başkanı olarak ve arkadaşlarıyla birlikte katılması, savaşın gidişatı ve sonuçları hakkındaki değerlendirmeleri Kazım Karabekir tarafından da yorumlanmıştır. Moltke'nin verdiği bilgiler 19. yüzyılın ilk yarısı için gerek Türk ordusu gerekse Türk siyasi ve sosyal yapısı hakkında aydınlatıcıdır.

Moltke'nin Kürtler hakkındaki yorumlarına Kazım Karabekir de katılmaktadır. Özellikle Moltke Nizip Savaşı'nda Kürtlerin kaçması, komutanlarına itaatsizlik yapmaları gibi durumları eleştirmektedir.

Bunların yanında Kazım Paşa Osmanlı ordusundaki devşirme sadrazamların devlete çok zarar verdikleri kanaatindedir. Bu görüşe Prusyalı subaylardan Moltke'de katılmaktadır. Hatta Moltke Türk ordusunda Türk komutanlarının olmamasını şaşkınlıkla karşılamaktadır.

Sanders Paşa hakkında da bilgiler veren Kazım Paşa, Liman von Sanders'in Enver Paşa ile tanışması ve Enver Paşa hakkındaki görüşlerine de dikkat çekmektedir.

Kazım Paşa Almanlar ile ilgili eserlerinde kendi görüşleri, anıları ve tanık olduklarının dışında başka kaynaklardan da eksik kaldığını düşündüğü konuları tamamlamıştır.

Kazım Paşa, Almanlar hakkında yaptığı değerlendirmelerde ise bir milletin çok kısa bir süre zarfında nasıl bir millet bilincini kazandığına, askeri ve ekonomik açıdan nasıl dünyanın sayılı devletleri arasına girdiğine ve ordusunun da bu yolda nasıl önderlik ettiğine dikkat çekmektedir. Hatta,

“Siyasi birliğini henüz 1870-71’de Fransızlara karşı kazandığı zaferle temin eden yoksul bir millettten, günün en zengin ve en kuvvetli bir devletini var eden Alman büyüklerinin zekâ ve feragatlerini öğrenerek hayran oluyorduk” (Karabekir, 2001b: 14) demektedir.

Kazım Karabekir'in Almanlar ile ilgili eserlerinde Türk ve Alman ordularının her açıdan bir karşılaştırması rahatlıkla yapılabilmektedir. Alman subaylarının Türk ordusundaki olumlu olumsuz etkileri Kazım Paşa'nın dikkatinden kaçmamış gözükmektedir.

Alman tarihini en ince ayrıntılarına kadar anlatan Kazım Paşa, “Alman ruhu”nun varlığından dolayı da Almanya'nın oluştuğunu ifade etmektedir. 1914 yılında I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'ya gitmiş, pek çok yeri, olayı yerinde tespit etme imkânına sahip olmuştur.

Almanya'nın kendi gelişimi hakkında olumlu düşüncelere sahip olan Kazım Paşa Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne zarar verdiği görüşündedir.

Bununla birlikte Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni yanında sürüklediğine ve Alman politikasının her yönden bunda etkili olduğuna dikkat çekerken İttihatçıların da bu konuda Almanya'ya zemin hazırladığı kanaatindedir. Almanların Anadolu'yu sömürgeleştirmek istedikleri ve bu konuda çalıştıkları konusunu da vurgulamaktadır.

Nitekim Almanya bir şekilde Osmanlı Devleti'ni savaşın içine dâhil etmiştir ve Alman subayların etkisi de I. Dünya Savaşı sırasında ve sonucunda Osmanlı Devleti'ne olumsuz olmuştur.

Kazım Paşa, Tanzimat dönemini eleştirmektedir. *“Tanzimata kadar ‘Türk’üm! demek, Türklükten bahsetmek bir şerefken, bundan sonra bahsedilmez oldu”* (Karabekir, 2001c: 65; 232; 339)

demektedir. Bunun yanında Tanzimat dönemi ile birlikte Kazım Paşa Batının Türkiye'ye hâkim olduğu kanaatindedir;

"*Hangi istiklal, hangi siyaset vardır ki, ecnebilerin vesâyâsıyla, ecnebilerin planlarıyla yükselsin!...*" . Hatta Kazım Paşa bu cümlelerin yanına "*İbret!*" notunu da düşmüştür (Karabekir, 2001c: 227; 232).

Dolayısıyla Kazım Karabekir, Türk ordusunun bir parçası olarak Alman subayları ile de yakından çalışmak fırsatını da bulduğu için verdiği bilgiler dönemin aynası olmakta ve günümüz içinde önemli mesajları içermektedir.

KAYNAKLAR

Golç (Goltz) Paşa'nın Hatıraları, (1932), (çev. M. Kayakuşu), İstanbul.

GÜVENÇ, Bozkurt, (1980), *Japon Kültürü*, Ankara, İş Bankası yayınları.

HÄNLEIN, Andreas, (çev:Alpay HEKİMLER), "GERHARD KESSLER: Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı", www.calismatoplum.org/sayi9/hanlein.pdf(Erişim tarihi:06.12.2013).

MOLTKE, Helmuth von , (1969), *Türkiye Mektupları*, İstanbul. iktisat.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/2013/04/fakulte_albumu.pdf(Erişim tarihi:06.12.2013).

Kazım Karabekir Müzesi, İstanbul.

KARABEKİR, Kazım, (2001a), *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar* (haz: Orhan Hülâgu-Ömer Hakan Özalp), 1.baskı, İstanbul, Emre yayınları.

KARABEKİR, Kazım, (2001b), *Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu* (haz: Orhan Hülâgu-Ömer Hakan Özalp), 1.baskı, İstanbul, Emre yayınları.

KARABEKİR, Kazım, (2001c), *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri* (haz: Orhan Hülâgu-Ömer Hakan Özalp), 1.baskı, İstanbul, Emre yayınları.

SANDERS, Liman von, (1965), *Türkiye'de Beş Yıl*, (çev: M. Şevki Yazman), İstanbul.

Osman Nuri, (1327), Ahmed Refik (Altınay), *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Hususiyye ve Siyasisesi*, c. III, İstanbul.

